

IVO VASILJEV – NGUYỄN QUYẾT TIẾN: ĐẠI TỪ ĐIỂN GIÁO KHOA SÉC-VIỆT / VELKÝ UČEBNÍ ČESKO-VIETNAMSKÝ SLOVNÍK

Sokolov: Fornica Graphics; Praha: Osvěta, 2014–2019

1. ÚVOD

Slovník je zpravidla prvním a nejhmatatelnějším výrazem řešení potřeby přemostit rozdíl mezi dvěma jazyky a kulturami a umožnit či usnadnit vzájemné dorozumění. Je to jazykový i kulturní most mezi dvěma lidskými entitami. Lexikografický a tedy i primární systematický jazykový kontakt se proto zpravidla vždy opírá o dvoujazyčný slovník, v ideálním případě o slovníky dva, z prvního do druhého jazyka a pak zpátky. V počátečním rozvažování tu zřejmě zvítězil pohled pragmatický, a tedy asi větší potřeba rozsáhlé vietnamské komunity žijící v ČR. Ten rozhodl o tom, že se sestaví slovníky oba, oběma naznačenými směry, ale začne se česko-vietnamským a až potom i slovníkem opačným. A protože jde o jazykové potřeby relativně rozsáhlé a etablované menšiny, ovlivnilo to i rozhodnutí o rozsahu slovníku: jde tu už (nepřesně řečeno) spíše o velký překladový slovník, jakým u nás disponují jen jazyky mnohem větší. Zároveň je toto dílo (v dalším jen Slovník) i trochu hozenou rukavicí tam, kde se předpokládá, že bez institucionálního zajištění už velký slovník není myslitelný. Myslitelný a možný je, byť za jistou cenu.

2. LEXIKOGRAFICKÝ TÝM

Konečné rozhodnutí padlo ve výchozím roce 2012, kdy se oba autoři, Čech, lingvista Ivo Vasiljev, a Vietnamec žijící v Praze, technik Nguyễn Quyết Tiến, dohodli na těsné spolupráci a pevném plánu. Vezmeme-li v úvahu značně velký rozsah dokončeného šestidílného Slovníku (do jehož posledního dílu po své smrti už Ivo Vasiljev nemohl zasáhnout), dokončený jen zbývajícím autorem Nguyễn Quyết Tiến-em, budí naznačená data za leta 2013 (1. díl) až 2019 (6. díl) údiv a odborné uznání. Jejich dohodnutým cílem bylo sestavit 45 hesel denně každý, postupovali tedy podle abecedy a základního hesláře, svou práci vzájemně pilně konzultovali (podíl Iva Vasiljeva, který se někdy ještě uvádí jako spoluautor i pro 4. díl, musel být už jen dílčí); hlavní břemeno dokončení spočinulo na vietnamském spoluautorovi, skvělém znalci českého jazyka a zdatném tlumočnickovi. Oba autoři se tu, byť už ne zcela mladí, do práce vložili se zcela mladickým nadšením, též u vědomí potřeby takového díla. V kontrastu k tomu, jak vznikají jiná, někdy i dobře finančně dotovaná díla (obvykle platí, řečeno poněkud polopatisticky, „bez grantu, popř. platu ani ránu“), je třeba jejich zápal a jejich výkon, kdy pracovali občas jen na koleně a jen za své (finančních podpor bylo mizivě), považovat za obdivuhodný (nacházeli však časem i určitou podporu jiných, mj. I. Klínderové).

Ve snaze dobrat se optimálního výsledku Ivo Vasiljev kdesi na počátku práce uvádí poznámku o dohodnuté praxi: je to Tien, kdo navrhuje jako první překlad do vietnamštiny. Text pošle kolegovi, který jej přečte, upraví a vrátí zpět. Tímto způsobem

heslo postupně vybrušují: „Chceme to udělat co nejkvalitněji. Dokud to není v pořádku, tak o tom jednáme.“ Komunikují přitom vietnamsky.

Uvážíme-li, že vhodný podkladový český slovník, který by jak svými informacemi, tak i rozsahem a zpracováním autorům posloužil, k dispozici není (což není dobré vysvědčení české lexikografii), je zřejmé, že si při dosaženém rozsahu 120 000 hesel museli pomoci sami: zčásti vycházeli ze základního korpusového hesláře a Českého národního korpusu, hlavně však využili mnoho dílčích zdrojů, obvykle pragmatické povahy. Jak už bylo řečeno, velkým pomocníkem, i statisticky, jim byl Český národní korpus. Umožnil nejen kvantitativně od sebe hesla odlišit, ale hlavně poskytl neocenitelné kontexty, přibližující úzus jednotlivých hesel i jejich význam. Pak už nastupovala jen zkušenost a erudice autorů hledajících a konstruuujících vietnamské ekvivalenty k českým tvarům v jejich kontextových souvislostech. Vzhledem k povaze korpusu tak byla zaručena i životnost a platnost českých tvarů, autory standardně lemmatizovaných do nominativů, infinitivů aj. Šlo tady o mimořádnou dřinu intelektuální, měnící se v až asketickou autodisciplínu, vyžadující dodržení stanoveného počtu hotových hesel denně. Mimořádnou pozornost bylo přitom třeba věnovat identifikaci víceslovných lemmat (často termínů) a v souladu s určením „učebním“ i výběru názorných příkladů.

Zásadní tu je okolnost, která v případě institucionálně vytvářených (velkých) slovníků zmiňovaná nebývá. Má se za to, že příslušnost autorů k nějaké instituci určitým způsobem garantuje jejich kvalifikaci a erudici. V případě tohoto slovníku ale v pozadí žádná instituce nestála a autoři, jak tomu bývalo v dávných dobách před-institucionálních, byli prostě jen zkušení jazykoví profesionálové, bez zvláštního cíleného financování, kteří chtěli slovník napsat, sestavit.

3. POJETÍ SLOVNÍKU

Koncepce Slovníku odráží nejen úzce profesionální, čistě lexikografické cíle, ale je i praktická (slovník je v názvu označen jako „učební“), resp. široce řečeno kulturní a do značné míry propedeutická a encyklopedická. Nejde tedy pouze o standardní dvoujazyčný, někdy též překladový slovník. O jeho koncepci mluví už má recenze prvního svazku (Čermák, 2014) a Slovník byl časem oceněn i Jednotou překladatelů. Tento Slovník chce sledem *čeština* → *vietnamština* přirozeně vyjít primárně vstříc potřebě vietnamských mluvčích. Slouží k tomu klíčové tvary konjugace a deklinace, jmenný rod a slovesný vid uvedené u jednotlivých hesel, podle potřeby navzájem propojených odkazy. U vietnamských ekvivalentů, kde žádná morfologie není, je situaci „jednodušší“; vietnamské slovo je zpravidla jednoslabičné, odpadá tak i pozornost přízvuku. Kromě tónů, které český mluvčí musí ovšem ovládat, je vietnamská výslovnost celkem jednoduchá a blízká grafickému zápisu (kromě notorického tr=č). Nicméně šest různých tónů odlišujících význam je zásadní: zde jsou v souladu s novou tradicí zachyceny diakritikou. Diakritická znaménka tedy nelze v žádném případě zaměňovat za znaky měkčení, dloužení apod., jak je známe z češtiny: jde o tón vysoký, stoupavý, klesavý, stoupavě-klesavý aj. Na rozdíl od české gramatiky (pro kterou vznikla velká zvláštní příloha) se tu tedy pozornost vietnamštině ani v tomto ohledu příliš nevěnuje: příslušné znalosti se předpokládají.

Heslo slovníku, v němž se na hrubý první pohled projevuje častá a běžná homonymie, se od hesel „podobných“ liší grafikou zachycující i záznam tónů. Pokud má heslo v češtině varianty, jsou zařazeny. Významnější je tu však častá dvoukolejnost, daná morfologicky a systémově češtinou, kde se odlišuje např. *bruslař* a *bruslařka* či *brutální* a *brutálně*. Vietnamština, která přechylování nemá, tu však má stejný, jediný vietnamský ekvivalent.

Heslové slovo je psané tučně a je zpravidla jednoslovné (následuje označení slovního druhu); hojná jsou však i hesla víceslovná. Někdy se u hesla podle potřeby označuje i neobvyklá výslovnost či odkazuje na spřažená, avšak graficky odlišná hesla, srov. *brát* a *vzít*. Podle potřeby (zpravidla však řídce) se dál naznačuje také nepravidelná flexe, jako u hesel *den* a *brát*, stejně jako zvláštnosti stylové.

Ekvivalenty českého hesla liší čísla; pokud je heslo polysémnní, mají v závorce předřazenou valenci, např. **dív|at se** *chh.*, (~; *na koho, co, po kom, čem; za kým, čím; do čeho*), a pokud je u ekvivalentů shodná, následuje u slovesa jeho vidový protějšek (tj. v tomto případě **podívat se**). Za vietnamským ekvivalentem (podle potřeby číslováním) se po dvojtečce uvádí kurzivou exemplifikace (např. 1. *xem, nhìn, ngám: dívát/ podívat se do zrcadla ngám vào gương*). K orientaci v sémantice u polysémnních hesel se nabízejí jak českým, tak vietnamským uživatelům občasně sémantické glosy, které vlastnímu ekvivalentu předcházejí. Svislá kolmice označuje místo formální a morfologické změny tvaru.

Vietnamský ekvivalent se uvádí po dvojtečce, po něm následuje exemplifikace (zahrnující i frazémy aj.); významy jsou číslovány. K nim patří i podle potřeby dodatečné sémantické glosy.

Obsahově je Slovník pozoruhodný i svým encyklopedickým záběrem (kde už výběr hesel představoval nutnost řešení nesnadné otázky mj. ustálenosti a známosti). Vedle neutrálních a jazykově primárních hesel tu tak najdeme i v zásadě reprezentativní hesla z reálií historických i současných jako *Baťa, Batávie, Bruncvík, Břeclav, Byzanc, Cimrman, Dračí zátoka, Česká filharmonie, Čingischán, Hoang-Sa, Karel IV., Komenský, Mnichov, Soudný den, Štědrý den* aj., jejichž potřeba vyplývá z překladatelské praxe i všedních potřeb běžného uživatele, zvláště vietnamského (viz i dál).

Slovník zachycuje nejen základní terminologii mnoha oborů, srov. např. *dysfemismus, dysfunkce, dyslektik, dyspepsie, dysprosium, dystrofie* (s poznámkou o jazykovém původu slova), ale i zkratky jako *cca, CD, Ce (cer), cé (písmeno), DIČ* a také např. užitečné, avšak nečekané výrazy jako *entá, na entou* aj. Nevyhýbá se ani běžným cizím i novějším slovům, jako je *cash, disketa, workoholik, xenofobie* aj.

4. TYPY HESEL A OBSAŽNOST SLOVNÍKU

Pojetí Slovníku je značně širší než jen jazykově překladové (o tom viz výše): místy načrtává až encyklopedické výklady, aby vietnamský uživatel (jemuž je především určen) chápal i kontext výrazů. Jeho široký záběr může snad zprvu budit překvapení, dotažením Slovníku do konce už je však zjevné, že vznikl podle zřetelné, důkladně a pragmaticky uvážené koncepce.

OPEN ACCESS

Pro konkrétní představu širě záběru i hloubky zpracování uvedme aspoň pár úvodních řádků z rozsáhlého hesla *hlava*, které má v knize celých 109 řádků. Je tu vidět nejen dobře a bohatě členěný význam (v ukázce jde pouze o první význam), ale i úzus a kolokabilita hesla včetně mnohých frazémů.

hlav|a c., 1. (*cơ thể*) cái đầu (người, con vật): *lidská h.* đầu người; *h. psa/ryby/motýla* ... đầu con chó/ con cá/ con bướm ...; *umýt si -u* gội đầu; *dát čepici na -u* đội mũ lên đầu; *mít/ nechat čepici na hlavě* không bỏ mũ; *o -u vyšší* cao hơn một cái đầu; *sklonit -u* cúi đầu; *otočit -u* quay đầu; *kývat -ou* gật đầu; *vrtět -ou* lắc đầu không đồng ý; *hodit hlavou* hất đầu ...; *bolí mě h.* tôi bị đau đầu; *točí se mi h.* tôi bị choáng, chóng mặt; *mít rozpalenou hlavu* bị nóng đầu; bị sốt; *umrlčí h.* = *umrlčí lebka* hộp sọ, đầu lâu, hình ảnh, huy hiệu hình đầu lâu, ví dụ như của cảnh sát võ trang đặc biệt Đức Quốc xã, xem thêm; (*nghb*) *dát hlavy dohromady* cùng bàn luận với nhau; *mít hlavu jako škopek/ jako větel* (bị nặng đầu) = *nghb*: có nhiều điều lo lắng; *stát na hlavě* đứng bằng đầu kiểu „trông cây chuối“; *skočit do vody po hlavě* nhảy chúc đầu xuống nước; (*bóng đá*) *-ou* đánh đầu; *hvězdy nad -ou* những ngôi sao trên đầu; *od -y (až) k patě* từ đầu đến chân; *otlouci někomu práci o hlavu* (*nghb*) không hài lòng với cách làm việc của ai đó, yêu cầu phải làm lại; ...

Při sestavování Slovníku a jeho hesláře lze za zvlášť pragmaticky závažný považovat i ohled terminologický a studijní. Slovník je univerzální v tom, že je využitelný ve všech typech kurzů a škol vyjma kurzů nejzákladnějších. Svým záběrem odborných výrazů zejména z oblasti hospodářství a financí, práva, medicíny a přírodovědných oborů je zvlášť vhodný pro vysokoškolské studenty.

5. SOUHRNNÉ CHARAKTERISTIKY SLOVNÍKU

Historie Slovníku byla především otázkou základní, avšak nesložitě organizace, vedoucí k obdivuhodnému výkonu. První svazek A-G v rozsahu 568 stran (hesel) vyšel v roce 2013, další tři svazky následovaly pravidelně vždy po roce. Toto vše je pro dokreslení obrazu a okolností vzniku slovníku třeba vnímat nejen na pozadí osobního obětování, ale i častých zdravotních potíží (které vyvrcholily smrtí I. Vasiljeva před dokončením slovníku). Rozhodnutí Nguyễn Quyết Tiένα přesto Slovník dokončit je proto vzácně příkladné a obdivuhodné.

V přehledu charakterizují Slovník tyto formální aspekty:

1. díl písmena A-G (2013): 634 stran; 2. díl *H-Koník* (2014): 693 stran, 801 výtisků;
3. díl *Konikleč-O* (2015): 921 stran, 801 výtisků; 4. díl *P-Ř* (2016): 797 stran, 801 výtisků;
5. díl *S-U* (2017): 742 stran, 801 výtisků; 6. díl *V-Ž* (2019): 760 stran, 801 výtisků.

Podle úvodního slova Nguyễn Quyết Tiένα zahrnuje 6-dílná řada svazků Slovníku kolem 120 tisíc hesel, na jejichž vytištění bylo potřeba celkem 4337 stran o rozměrech 22 × 15 cm, a to sem nezahrnuje další desítky stran s vysvětlivkami, dodatky a gramatickou přílohou. Poslední svazek je dokonce doplněn o třicet stránek oprav a doplňků k celému souboru.

6. UŽITNOST SLOVNÍKU

Cíl dosáhnout maximální informace pro uživatele a poskytnout mu množství v kontextu zasazených příkladů (i odkud atribut „učební“) do poslední chvíle nepouští ze zřetele ani zbylý, jediný autor. Množství a pluralita informací přirozeně umožňují i řadu jejich aplikací a způsobů využití. Ty konvenční a očekávané se týkají překladu a tlumočení, jsou tu však i další.

Už atribut „učební“ v názvu díla signalizuje jedno z užití Slovníku. Vhodné příklady úzu mohou posloužit i k výuce (či samostudiu). Jak tento učební charakter slovníku uplatnit v pedagogické praxi, je zřejmě už věcí pedagogů: podklady, především v podobě kolokability a valence, se tu bohatě nabízejí.

Součástí tohoto „učebního“ zaměření jsou však i hojná hesla encyklopedická, od rážející potřeby uživatelů, především vietnamských (viz příklady výše v odd. 3). Je jich mnoho a tvoří silnou a významnou stránku Slovníku. Uvedme si pro ilustraci aspoň heslo jediné, zásadní pro českou kulturu. Jak je vidět, zdaleka tu nejde jen o pouhou evidenci a odkaz jinam; je to heslo jakoby informativně převzaté z encyklopedie. Kulturní dosah takového přístupu tu jasně ukazuje na mnohem širší než jen čistě jazykové pojetí Slovníku.

Komenský cách gọi tắt Jan Amos Komenský (tgLatinh: *Iohannes Amos Comenius*, tgĐúc: *Johann Amos Comenius* (1592–1670), vị Giám mục cuối cùng của Giáo phái Tin Lành Séc (*Jednota bratrská*, xem thêm **jednota** nghĩa 5) và là một trong những nhà giáo dục học, triết gia, đại văn hào, nhà tư tưởng vĩ đại nhất châu Âu. Ông được xem là người đặt nền móng cho hệ thống giáo dục hiện đại ở Tiệp Khắc (trước đây) và nước Séc, Xlôvakia hiện nay, được nhân dân quý mến gọi là Người Thầy của các dân tộc (*Učitel národů*). Ông là tác giả của nhiều tác phẩm kiệt xuất về giáo dục học, hệ thống lí thuyết giáo dục và lí luận giáo dục, viết nhiều sách giáo khoa có tính kinh điển; ngày sinh 28 tháng 3 của ông là Ngày Nhà giáo Séc (và Tiệp Khắc cũ).

7. ZÁVĚR A VYHLÍDKY

Velké a neobyčejné dílo se podařilo dokončit a autorům je třeba k němu pogratulovat. Poslední svazek doprovází třicítka stran dodatků a doplňků nasvědčujících tomu, že se dá leccos stále doplňovat, protože žádný slovník nikdy nekončí (jak dobře ví lexicograf, ne však laik). Slovník je největší a nejtrvalejší most mezi dvěma typologicky vzdálenými jazyky a pokladnicí umu a zkušenosti autorů, kteří ji tu nabízejí jiným.

Přestože oba autoři se během práce už od počátku potýkali s četnými zdravotními peripetiemi, považovali svůj projekt za natolik důležitý, že v pravidelné práci nepolevovali. Neodradila je ani prakticky nulová finanční motivace. V říjnu 2016 však Ivo Vasiljev — těsně před dokončením 4. svazku — po nemoci zemřel. A tak od písmene Ř, jímž se čtvrtý svazek uzavírá, zůstal pan Tien na dokončení slovníku sám. Naštěstí našel pečlivou editorku v další zkušené vietnamistce, Ivě Klinderové. Díky tomu se mu podařilo dotáhnout pátý díl do konce opět v roce následujícím, a vlastně jen poslední 6. díl měl oproti každoročnímu rytmu drobné zpoždění, když vyšel právě před pár týdny, v červnu 2019.

Jak se v rozhovoru vyjádřil Nguyễn Quyết Tiển, pomýšlí na úpravu Slovníku tak, aby se dal digitalizovat, což je nesporně velmi žádoucí. Taková práce bude vyžadovat spolupráci technických firem. Autor však už začal pracovat také na slovníku v opačném směru, tj. vietnamsko-českém. Jakkoliv snad menší, neměl by to být jen slovník „užitkový“, nýbrž slovník, který vysvětluje nejruznější významy pomocí mnoha příkladů tak, aby je uživatel uměl použít i v praxi.

BIBLIOGRAFIE

- Čermák, F. (2014): Ivo Vasiljev — Nguyễn Quyết Tiển: *Đại từ điển giáo khoa Séc-Việt / Velký učební česko-vietnamský slovník, 1, A–G*. Sokolov: Fornica Graphics. Slovo a slovesnost, 65, s. 76–78.
- Vasiljev, I. — Nguyễn Quyết Tiển (2013): *Đại từ điển Giáo khoa Séc-Việt / Velký učební česko-vietnamský slovník, 1 (A–G)*. Sokolov: Fornica Graphics.
- Vasiljev I. — Nguyễn Quyết Tiển (2014): *Velký učební česko-vietnamský slovník, 2 (H–Koník)*. Praha: Osvěta.
- Vasiljev I. — Nguyễn Quyết Tiển (2015): *Đại từ điển Giáo khoa Séc-Việt / Velký učební* česko-vietnamský slovník, 3 (Konikleč–O). Praha: Osvěta.
- Vasiljev I. — Nguyễn Quyết Tiển (2016): *Đại từ điển Giáo khoa Séc-Việt / Velký učební česko-vietnamský slovník, 4 (P–Ř)*. Praha: Osvěta.
- Nguyễn Quyết Tiển (2017): *Velký učební česko-vietnamský slovník / Đại từ điển giáo khoa Séc-Việt, 5 (S–U)*. Praha: Osvěta.
- Nguyễn Quyết Tiển (2019): *Đại từ điển giáo khoa Séc-Việt / Velký učební česko-vietnamský slovník, 6 (V–Ž)*. Praha: Osvěta — Nguyen Le Hoang,

František Čermák | Ústav Českého národního korpusu, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy |
 Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
 frantisek.cermak@ff.cuni.cz